

РЕЦЕНЗИЯ

Върху дисертационния труд на тема „**Мечове, саби и кинжали (украси и конструктивни елементи) от VII/VIII – XI век в днешните български земи**”

за присъждане на образователна и научна степен „доктор”

на Самуил Мунир Камбуров,

аспирант в катедра „Археология” при СУ „Климент Охридски”

Уводът

Относно избора на темата

Изборът на темата е изяснен от аспиранта с няколко изречения в увода на дисертацията като се акцентира, че след подобна разработка (... за ранносредновековното нападателно въоръжение за близък бой от VII до края на XI в.) като магистърска теза се е насочил тема със заглавие „Мечове, саби и кинжали (украси и конструктивни елементи) от VII/VIII – XI век в днешните български земи”. Доколкото заглавието би следвало да е синтез на целия текст, то уточнението в скоби за украси и конструктивни елементи е излишно (освен това, би следвало местата им да бъдат разменени – първо елементи / детайли и тогава украси !).

Накратко са очертани териториалния и хронологическия обхват, които прочее са ясно посочени в заглавието.

Териториалният обхват

Основно разгледаните паметници са от *днешните български земи* (стр. 4 и др.), но поради сравнителната ограниченост на изворовата база, неминуемо и логично са включени (анализирани в текста и описани в каталога) немалко други от териториите на съседни и далечни днешни държави. С други думи, по-коректно би било в заглавието да бе отбелязано по-общото... „от ранното българско средновековие“. Посочените паралели – от Близкия изток (и по-далечни райони) до Централна и Северна Европа са разгледани твърде обстоятелствено и в немалко страници, все едно са основен обект на анализ¹.

Хронологическите граници

В увода е отбелязано, че *специфики на археологическия материал не налагат изтеглянето на долната хронологическа граница назад във времето преди VII в.* (стр. 4, бел. 1), но такова е направено и за долната и за горната граница. Така например, в глава III.2 (*Особени единични находки...*) е отделено внимание на „особени единични находки“ (конкретно – мечът от

¹ Цитирано по текста на аспиранта – стр. 5: *Представени са и аналогични и/или сходни образци на мечове, саби и кинжали (бойни ножове/seax) от територията на Евразия (съпоставителен научен материал)*. В бележка под линия, аспирантът отбелязва, че работата **няма ясно дефиниран** териториален обхват (стр. 5, бел. 1; стр. 4). Напротив –ясна дефиниция има (заглавието; съдържанието).

некропола до с. Рупките, Чирпанско²), което от една страна е „връщане“ в VI в., при това след вече разгледани в текста примери с по-късна датировка. Същият въпрос се отнася и за „едноострият меч“ от област Враца (в текста е написано: „меч от Враца“ – няма е от самия град (?); стр. 127; 140), който също е с дата края на VI – началото на VII в. Глава III.5 (*Западноевропейски мечове в днешните български земи*) е за мечове след XI век.

Обектът на изследване

При уточняването, че обект на изследване са двуострите и едноостри мечове, саби, кинжали (бойни ножове/*seax*), **неясно защо**, аргументацията продължава в три изречения (от общо пет) с характеристика на един друг вид нападателно оръжие – бравата (според аспиранта – със специфични особености; стр. 5). Прочее, други нападателни оръжия са копията и ударните оръжия (боен чук, боздуган, кистен), но изборът е само върху бравите.

Общият брой на каталогизираните паметници е 109 (сто и девет³), което е сравнително ограничена извороведска база, но все пак, съответстващо на темата в основата на анализа (същото в каталога и илюстративните приложения) да бъдат паметниците от *българските земи*. Така например, в текста (стр.97-98; 102-103; 109) и в каталога (№ 25-27; 29) са включени паметници от Румъния (няколко меча от Северна Добруджа; накрайник на ръкохватка; предпазител и пр.), което е в противоречие със заявката според заглавието. Анализът на тези паметници като паралели е правилно, но както и други (пак от Румъния – Трансилвания; Унгария и другаде) би следвало да бъдат включени като „допълнителен и съпоставителен материал“⁴.

Прочее, описването в частност на въпросните паралели – веднъж в текста (логично и необходимо), веднъж в каталога, а освен това и в

² Въпросният меч от гроб 62 (според резюмето в АОР 2004 г.) от некропола до Карасура би следвало да бъде разгледан като подтема „предшествениците...“ в началото на глава II. Мечове. Такава забележка бе направена в предварителните обсъждания, но не е взета под внимание).

³ В автореферата са указани 112 каталожни номера, но след каталожен № 109 са представени матрица и две монети, които имат косвено отношение по темата, тъй като същите не са оръжие.

⁴ Мисля, че тази забележка е обективна. Това намалява общия брой на каталогизирани паметници под 100 (сто).

иллюстративно приложение би могло в пъти да бъде „минимализирано“. Съвременните компютърни програми (Word; Photoshop и пр.) улесняват и позволяват, част от конкретния анализиран и сравнителен материал да бъде вътре в текста.

Цел на изследването

Изтъкнатата „основна цел“ – да се разгледа средновековното българско въоръжение в общоевропейска, а всъщност и (в някаква степен) общоевразийска перспектива (стр. 5) от една страна е амбициозна заявка, а от друга – е извън темата. Несъмнено, полезно е при анализа на всяко разгледано оръжие от българските земи да бъдат посочвани близки паралели, но почти навсякъде същите са обстоятелствено **преразказани** по текстовете на съответните чужди автори – явно, старателно издирени, прочетени и ползвани.

Основните задачи

Аспирантът е подредил основните задачи, както следва (накратко): библиографски обзор; типологически анализи, технология; съпоставителна характеристика; анализ на писмените извори и изображения; каталог.

Споменатата подредба не е достатъчно защитена в последвалото изложение. Така например, реален „типологически анализ“ не е направен дори и на част от материала⁵. Последната описана в увода задача (писмените извори и пр.), всъщност е Глава II (т.е., на второ място трябва да бъде и в горното изброяване)⁶.

Методика

Уводът завършва с бележки на две страници (стр. 6-7) за методиката. Тези бележки се отличават с обобщеност, наместо желаната конкретика. Посочени са: *сравнителен исторически анализ, методите на наблюдението, статистическия анализ, обобщаването и синтеза*. В тази част не се споменават (не открий) **методологически термини** като: **класификация – типология** (единствено: *типологично разнообразие* – стр. 7) – **археологическа среда – морфологически признаци** и пр. В тази връзка,

⁵ Преразказването на типологически характеристики на други автори не може да бъде окачествено като авторски типологически анализ.

⁶ Навярно, останало от първично редактиран текст?

като пример и за повече яснота пак в тази част от текста може да се посочи използването от аспиранта на словосъчетанието **тип хладни / нападателни оръжия** (стр. 6)..., наместо правилното и групиращо за разглежданите „мечове, саби, кинжали“ – **вид** (респективно – **клас** или **група**). Да припомним, че тип са: „*обособяващи се по редица признаци оръжия и снаряжения във всеки вид (вид е оръжието – меч, сабя, копие, брадва, чук и пр.) и техни основни елементи*”⁷.

Глава I. История на проучванията

Анализът на библиографията по темата е направен достатъчно обстойно. Разбира се, прави впечатление леко хаотичното използване на термини като: труд/ове – изследване/ния – принос/и и пр. В случая забележката е уместна и конкретно има предвид определянето от аспиранта на отделни **кратки статии** като „научен труд“, като „изследване“ или с характеристиката „принос/на“, което в почти всички случаи е **неточно**. Същото може да се каже и за хиперболизирането на някои монографии като „изключително ценен“ или „фундаментален труд“ (стр. 10; 23).

Сравнително повече внимание (като страници) е отделено на европейски изследователи, в частност и с предимство – автори по проблематиката за скандинавските мечове (стр. 12-15).

Посочването на автори и съчинения е по хронология на издаването, но не е постигнато систематизиране, **например по теми**: общи съчинения; видове оръжия; класификации / типологии; художествени паралели и пр.

Като цяло, за тази глава, а и за целия текст, следва да се отбележи доброто ниво на познаване на специализираната литература (с известни пропуски⁸) по темата, както и коректното цитиране.

Глава II. Мечове, саби и кинжали в писмени извори и изображения

В предварителните обсъждания на дисертацията тази Глава бе „VI-та“ (последна / ?, преди заключението), но вече в окончателния вариант е „II-ра“, което несъмнено е правилно. Друг е въпросът, че не е направено разграничаване на писмените извори (на две места определени с русизма

⁷ **В. Йотов**. Въръжението и снаряжението от българското средновековие (VII – XI в). 2004, 12.

⁸ Така например, не е отбелязана книгата на P. Grotowski. Arms and Armour of the Warrior Saints: Tradition and Innovation in Byzantine Iconography (843–1261). Leiden, 2010. Странно – дълбоко погрешно е цитирането в текста и библиографията в **21 позиции** на М. Златков (автор на анотации / цитати в каталог в сборник) е напълно излишно и е можело да се постигне само с едно такова.

източник). Например: на **домашни и чужди**; на военни трактати; хроники и др. Също така, независимо, че находките на оръжия са основния предмет на анализ в следващите глави, то уместно би било в тази глава веществените паметници да бъдат отбелязани като извор (не открих такава характеристика). За посоченото в края на заглавието на главата – *изображения*, също може да се изисква уточнението, че става дума за „художествени изображения“.

Отделянето на прекалено внимание на извороведската база за западноевропейското въоръжение (общо пет страници; стр. 28-32) не помага съществено за изясняване в тази насока на темата за българското ранно средновековие⁹. Същото може да се каже и за четирите страници (стр. 34-38) за скандинавското влияние, в контекста на разглеждане на следите от скандинавско оръжие на Балканите в основния текст¹⁰.

Странно е, че едва във втората половина (след скандинавските и др.) на тази глава са споменати „*инвентарни-те*“ *ранносредновековни каменни надписи от българските земи*, които макар и *изписани на старогръцки* (всъщност – средногръцки / византийски гръцки) *език* са домашен извор (стр. 43-44).

Глава III. Мечове

III.1. Конструктивни особености и технология на изработка

Още в началото е уточнено, че двете основни части на меч са *ръкохватката и острието (клина)*, но е известно (дори и в популярни разработки), че за двата термина имат различна характеристика и предназначение! Така или иначе, за тези основни части, както и техните детайли / особености са отделени **цели 11 страници** (стр. 54-64), в това число за „технологията на изработка“ и все с описания / примери (руди; видове пещи; работилници) – основно по съветския изследовател Б. Колчин, но все пак това няма пряко отношение към темата за изследваната територия.

⁹ Някои сведения от писмените извори са описани подробно без да има конкретна връзка с разглежданата тема – например, за така нар. „Нова Англия“ (стр. 31). Същото важи и за честото използване на „фехтовалните техники“ (близо 20 пъти) и описанието на сюжетите в „Гоблена от Байо“ (стр. 32).

¹⁰ Темата е обширно развита и в глава III.4. Мечове със северноевропейски произход в българските земи (стр. 90-120).

III.2. Особени единични находки: Мечът от некропола при Карасура – Калето и „хибридният” меч-сабя от фонда на РИМ-Русе

Видно от заглавието, в тази част са разгледани два меча. Смятам, че включването в текста на меч от гроб от некропола при Карасура е уместно, но със забележката, че става дума за възприет / и утвърдил се в империята в периода края на V – VII в., така нар. „азиатски“ тип меч¹¹. Паралелите на този тип мечове са десетки – от степите на Украйна до Централна Европа, но също така има немало и на Балканите. Направената обстойна характеристика на местонамирането, обряда и извода, че находката е свързана с „военизиран статут на невизантийско население“ не са достатъчно убедително развити.

Второто оръжие – „хибридният” меч-сабя от фонда на РИМ-Русе не би следвало да бъде разгледан в тази част!

III.3. Мечове с блискоизточен и византийски произход в българските земи

След доста подробно (10 страници) посочване на примери за блискоизточни (подразбираме арабски) и „византийски“ мечове (стр. 69-78) се изяснява, че последният термин е условен, доколкото съдържа ... *голяма еkleктика от типове оръжия, характерни за военните традиции на различни народи, с които империята е имала досег...* (стр. 75).

Находките от територията на България (това би трябвало да бъде основният предмет на анализ) са въз основа на достъпни публикации (мечът от Галово; предпазителите и крайниците на ръкохватки от Плиска; крайникът от Хасково и пр.). Включването на мечовете от Коркина, общ. Дупница е грешка (или би могло да бъде в предходната глава) – според мен същите са с дата VI век, но следва да се оправдае с преповеряване на публикацията на авторитет като Ст. Попов.

Неуместно е подробното *пре*-разглеждане на мечовете от типа „Коринт...“. От една страна е извън темата, а от друга е предмет на кратки анализи от няколко автора и обобщаващо от С. Eger (1914 г.).

III.4. Мечове със северноевропейски произход в българските земи

Освен прегледът на публикуваните „скандинавски“ мечове от нашите земи, в тази част има немало исторически и посветени на художествени

¹¹ Виж последно у: **Christian Miks**. Studien zur Römischen Schwertbewaffnung in der Kaiserzeit. Band I. Rahden, 2007, S. 106.

стилове екскурси. Те по същество имат косвено отношение към основната тема¹². Такива примери са пасажи за: ... *северноамериканските земи (Vinland)*; *погребалния обряд – кремация в лодки*; *художествените стилове в скандинавското изкуство*; *походът на воеводата Вишата от 1043 г.*, описан прочее като хронология, преди *походите на Светослав (968/ 970 г.)* и пр.

Предварителното определяне (преди разглеждане на находките), че ще стане дума за скандинавски оръжия и конструктивни елементи, датирани в периода IX-XI в. най-малкото е невярно с ранната дата (за България, не по-рано от средата на X век).

Честата употреба на детайла „накрайник“ е необходимо да бъде с уточнението дали става дума за ръкохватка или за ножница.

На меча от Опака са отделени повече страници (стр. 93-94; две и половина) отколкото са в първата публикация.

Сравнено с образците от българските земи, налице е твърде обстоятелствено описание на съответни северноевропейски **паралели** (количеството се измерва с повече от три хиляди) – типове мечове или детайли към тях.

III.5. Западноевропейски мечове в днешните български земи

В тази подглава (в пет страници) са разгледани: меч открит край Говежда (Монтанско); мечове от крепостта до Перник и два предпазителя – все паметници, които и според анализа в текста, и по цитираните публикации са по-късни от XI в. Завършва се с уточнението, че анализът е *извън хронологическия обхват на настоящото изследване* (стр. 126), в което е и прочее смисъла на нашата забележка.

¹² Например за: *достигането до северноамериканските земи (Vinland)*; *погребалния обряд – кремация в лодки*; *художествените стилове в скандинавското изкуство* и пр.

Глава IV. Саби и едноостри мечове

IV.1. Произход, развитие, конструктивни особености и технология на изработка

Отделянето на внимание върху едноострите оръжия от Япония до Централна Европа в 13 страници (стр. 127-139) няма логическа и аналитична връзка с темата. Вече бе отбелязано (относно мечовете) за текстовите „отклонения“ за „технологията на изработка“ и в този раздел същото е повторено за сабята – **6 страници** (стр. 132-133; 136-139 с препратки към производствените практики в Индия през средните векове и пр. (?).

IV.2. Ранносредновековни саби и едноостри мечове в днешните български земи

Това е една от най-цялостните и добре структурирани теми. Несъмнено, по нея има сравнително повечето публикувани паметници от българските земи, което е позволило да се опишат подробно и да се посочат техните паралели, а също така да се припомнят типове и варианти.

Все пак, така да се каже – „събирането“ на едноострите мечове със сабите не е най-удачното. Материалът и най-вече публикациите само от последните години са достатъчни на брой и позволяват разделянето в отделни подтеми: 1. *едноостри мечове*, за които има добре аргументирана хипотеза, че са *παράμυριον* от византийските военни трактати от X век; 2. *саби*.

Глава V. Кинжали, бойни ножове/seax в днешните български земи

Тази тема / подтема е и поначало по-слабо развита в българската специализирана библиография. Това би следвало да даде възможност за по-обстоятелствено разглеждане, но ако на паметници от България се отделят няколко изречения, то за техните паралели (от района на Кавказ или от

Унгария) са по няколко страници. Последното е можело да стане с кратко препращане към паралелите, цитиране под линия и пр.

Заключение

Заключението (известно е, че текст в тази насока не е лесна задача) е опит да повтори – *обобщи*, накратко темата по „съдържанието“. Уточнението, че това е направено за *земите на Първото българско царство и в днешните български територии* (стр. 184) в първата си част не отговаря на „заглавието“. Следват синтезирани пасажии, какво е разгледано, съответно в Увода и последователно във всяка една от главите!!!

Библиографията

Библиографията (в текста „използвана литература“) е добре структурирана на: извори; на кирилица; на латиница; електронни ресурси. Показано е общо и детайлно добро познаване на литературата по темата.

Наличен е и опис на *Съкращения-та*.

Приложения – каталози; карти и пр.

Търсенето / сравняването от читателя на препратките (каталожни номера и образи) в текста с приложенията (илюстративните части) е доста усложнено, а освен това има неясноти при подреждането (възможно поради настъпилите при / след предварителните обсъждания промени в текста). На практика не е направен опит за систематизиране. Някои видове оръжия са представени по неясни критерии като се започва с цялостно / частично запазен образец, следват детайли (накрайници; предпазители) и отново цял образец и така нат. (т.е., отново става дума за слабостите по систематизирането). Например: кат. № 1-10 са мечове; кат. № 11-21 са

накрайници на ръкохватки и предпазители; кат. № 22-28 отново са мечове и така нататък.

Оръжията са подредени по вид, а би могло и детайлизиране по типове / варианти (също в групи / ?).

В „приложението – илюстративна част“ на паметниците от България, последните са представени само в табла и съответни последователни каталожни номера. Това е довело до не така ясна картина в тази връзка като: обединяване на различни детайли в едно табло (Табла V-VI) или само два паметника в едно табло (Табло XX) и пр.

Подобна е ситуацията и с образите на паралелите (представени с обозначението „Фиг.“; явно „фигура“ вместо „образ“) и един или повече на отделна страница (което реално е „Табло“). Паметници с близка морфология са заедно при доста различни примери. Хронологически също има объркване – по-ранни паметници са поставени след по-късни и т.н.

Авторефератът

Очертаният „авторски принос“ е в 6 (шест) позициите и те са следните (накратко и цитирано по Автореферата): 1. *Историографски преглед*; 2. *Анализ на типологията, датировката, технологията и разпространението на археологическите находки техните конструктивни елементи* (липсват „украсите“, както е според заглавието); 3. *Съпоставителна характеристика с образци от Евразия*; 4. *Анализ на писмените извори и изображения*; 5. *Каталог на находките, приложения и пр.*; 6. *Картиране на находките* (24 карти). Видно е, че с малки изключения (например „подробното сравняване“ с паралели; „картирането“...) изброените позиции имат по-скоро характеристика на задължителните за подобна разработка задачи (описани прочее същите още в Увода) и подтеми в изложението (във всяка глава, според Съдържанието).

Посочени са **две публикации** (едната в електронно издание, също и под печат ?), което е сравнително скромно.

Приемам, че е желателно по-конкретно уточняване на авторския принос в поставянето и решаването на въпросите – обект на научното изследване.

Имайки предвид актуалността на темата, привлеченият сериозен обем обща и специализирана българска и чужда литература, събраните (основно публикувани) материали, аналитичното изложение според поставените цели и задачи, както и уместното сравняване с паралели според типологическа и хронологическа близост, и по местонамиране, също и приложените графични и снимкови примери, приемам, че до голяма степен основната цел на изследването е постигната. Разбира се, може да се пожелае подобряване на структурата, задължително по-стегнато и ясно изложение, както и повече полезни за българската средновековна археология изводи.

Последното ми дава основание да препоръчам на научното жури да присъди на Самуил Мунир Камбуров образователната и научна степен „доктор”.

Варна

15 09 2021 г.

доцент Валери Йотов

